

ks. Wojciech Dzioboń

<https://orcid.org/0000-0002-0381-3037>

Biblijne perspektywy homilii Jana Pawła II w Auschwitz-Birkenau (7 czerwca 1979)

 <https://doi.org/10.15633/9788374389792.03>

W roku 1979 Ojciec Święty przybywa po raz pierwszy do swojej Ziemi, jako następca św. Piotra Apostoła i zarazem głowa Kościoła. Stając na tym szczególnym miejscu – jakim jest obóz koncentracyjny – staje w dosyć trudnej sytuacji. Rana jest cały czas żywa, wielu ludzi nie pogodziło się z przeszłością. Niektórzy czują żal do Boga i wciąż pytają: „dlaczego?”, inni oskarżają Go o nieobecność: „gdzie byłeś? czy w ogóle jesteś? nic Cię to nie obchodzi?”. Wielu z ludzi, zwłaszcza spośród tych, których tragizm miejsca dotknął bezpośrednio, nie potrafi wybaczyć. U jednych ból i poczucie niesprawiedliwości rodzi nienawiść, a u innych pragnienie zemsty. Jest rok 1979, a Polska znajduje się cały czas w bloku komunistycznym. To wszystko powoduje, że Ojciec Święty, zabierając głos na tej oświęcimskiej ziemi przesiąkniętej krwią ofiar, musi spojrzeć na to doświadczenie w szczególny sposób. Dla samego Papieża nie jest to pierwsza wizyta w Auschwitz-Birkenau¹.

1 Nie jest wiadomo, kiedy Karol Wojtyła (Jan Paweł II) był po raz pierwszy w obozie koncentracyjnym Auschwitz-Birkenau. Na pewno udawał się do tego miejsca często jako biskup krakowski (obóz znajdował się na terenie diecezji krakowskiej do 1992 roku, po zmianach granic diecezji i ustanowieniu diecezji bielsko-żywieckiej Oświęcim przynależy do tej diecezji). Jako biskup krakowski Karol Wojtyła często przybywał 2 listopada w latach 1966, 1967, 1968, 1970, 1973, aby w dniu Wspomnienia Wszystkich Wiernych Zmarłych sprawować mszę św. w kaplicy obozowej, iść pod mur zagłady i zejść do celi śmierci nr 8 w bloku 11, gdzie o. Maksymilian Maria Kolbe zakończył swoje życie. Przybywał również z dziękczynieniem za dar beatyfikacji świętego męczennika, a także wielokrotnie towarzysząc licznym delegacjom. Dane

Dziś wiemy, że jedyna wizyta jako głowy Kościoła, wśród dziewięciu pielgrzymek do Ojczyzny².

Homilia Jana Pawła II wygłoszona w dniu 7 czerwca 1979 roku na terenie byłego obozu koncentracyjnego Oświęcim-Brzezinka (Auschwitz-Birkenau) jest bardzo głęboko biblijna. Dzięki Słowu Bożemu, cytowanemu wprost, jak również obecnemu w tle, które przenika całą myśl Papieża, można uniknąć kilku niebezpieczeństw. Przede wszystkim pootwierania na nowo niedoleczonych ran, poczucia jakiejś beznadziei, wzbudzenia w człowieku chęci zemsty, szukania odwetu czy pojawienia się uczucia nienawiści za to, co się tam stało. Kiedy Papież dotyka tego miejsca cierpienia, kiedy nazywa rzecz po imieniu, to jednocześnie stara się uniknąć pozoru zła. Tak jak pisze o tym św. Paweł w liście do Tesaloniczan: „Unikajcie wszystkiego co ma choćby pozór zła, aby Was grzech nie opanował” (1 Tes 5, 22).

Ojciec Święty bardzo delikatnie podejmuje całą sprawę. Patrzy na wydarzenia przeszłości z perspektywy Chrystusa. To pierwsza rzecz – patrzy w świetle wiary. Chrystus, który zwyciężył grzech, który zwyciężył śmierć – jest zwycięzcą. Ta perspektywa pozwala uniknąć zatrzymania się na tym, co złe. Zatrzymania się na płaszczyźnie samego bólu, cierpienia, odrzucenia, upodlenia człowieka. Chrystus-Zwycięzca to Ten, który wyzwala. Nie pozostawia w ciemnej dolinie (por. Ps 23, 4) ani w krainie śmierci – szeolu (por. Ps 16, 10). Z drugiej strony Ojciec Święty ukazuje w taki bardzo delikatny sposób, jak bardzo dobro może stać się udziałem innych. Charakterystyczna rzecz, w tej homilii Papież przywołuje dwie postacie: Maksymiliana Marię Kolbego i Benedyktę od Krzyża. Wtedy, kiedy Jan

przytoczone za: S. Wronka, *Jan Paweł II wobec rzeczywistości Auschwitz*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 67 (2014) nr 2, s. 101–121; Zob. także A. Boniecki, *Kalendarium życia Karola Wojtyły*, Kraków 2000² oraz Jan Paweł II, *Homilia na terenie byłego obozu koncentracyjnego Oświęcim – Brzezinka (07.06.1979)*: „Wiadomo, że nieraz tutaj bywałem... bardzo wiele razy! Wiele razy schodziłem do celi śmierci Maksymiliana Kolbe, wiele razy kłękałem pod murem zagłady i przechodziłem wśród rozwalonych krematoriów Brzezinki. Nie mogłem tutaj nie przybyć jako papież”.

2 Jan Paweł II pielgrzymował do Polski w latach: 1979, 1983, 1987, dwukrotnie w 1991, 1995, 1997, 1999, 2002.

Paweł II przywołuje postać o. Kolbego³, ten był już błogosławionym, natomiast Teresa Benedykta od Krzyża – Edyta Stein jeszcze nie⁴. Co ciekawe, Papież przywołuje akurat postaci zakonników. Przywołuje kobietę i mężczyznę, niejako dla równowagi. Pokazuje te osoby jako wzór postawy, życia i człowieczeństwa w warunkach i poczuciu jego braku, ale jednocześnie Papież zaznacza, że to są wybrani przez niego. Wybrani, a więc nie jedyń, którzy odnieśli zwycięstwo, lecz jedni spośród wielu.

Sam początek homilii już pokazuje nam, o czym chce mówić Papież: „Zwycięstwo nasze, wiara nasza” (1 J 5, 4). Bezpośredni cytat z Pierwszego Listu św. Jana. Od tego Ojciec Święty zaczyna. Mówiąc w perspektywie zwycięstwa wiary, ukazuje zwycięstwo Maksymiliana i zwycięstwo Edyty. Zwycięstwo odniosło wiele osób różnych wyznań, ideologii, także niewierzących. Zwycięstwo człowieczeństwa w miejscu upodlenia. Trzeba powiedzieć, że w całej tej homilii Papież tylko kilka razy dosłownie cytuje Pismo Święte wprost. Robi to zaledwie kilka razy. Zaraz na początku, cytując Pierwszy List św. Jana, chwileczkę później jest: „Położyć życie za brata, miłować nieprzyjaciół” (por. J 15, 13; 10, 11). Potem posługuje się słowami, które jak klucze odsyłają nas do konkretnych postaw, wydarzeń, działań. Jest nawiązanie do dekalogu. Ojciec Święty wymienia dwa przykazania – nie zabijaj i nie kradnij. Na Pismo Święte powołuje się jeszcze wtedy, gdy przywołuje postać Abrahama. Abraham – „Ojciec naszej wiary” (por. Rz 4, 12). I to jest wszystko, co jest bezpośrednim cytatem Słowa Bożego w tej homilii. Nie wyczerpuje to całej głębi.

-
- 3 O. Maksymilian Maria Kolbe, franciszkanin, założyciel Rycerstwa Niepokalanej i męczennik miłości, który jak Chrystus oddał dobrowolnie życie za współwięźnia Franciszka Gajowniczka w Auschwitz 14.08.1941 r. dobity zastrzykiem fenolu w bunkrze głodowym. Został beatyfikowany w 1971 r. jako wyznawca, a kanonizowany jako męczennik w 1982 r.
 - 4 S. Teresa Benedykta od Krzyża (Edyta Stein), Żydówka, filozof – znakomita uczennica Edmunda Husserla, która stała się chrześcijanką i siostrą zakonną, została zamordowana razem ze swoją siostrą Różą w Birkenau 9.08.1942 r. Prawdopodobnie mogła uniknąć śmierci, ale chciała podzielić los ze swoim narodem i złączona z krzyżem Chrystusa, ofiarowała swoje życie za naród żydowski, za Kościół i za pokój. Papież beatyfikował ją w Kolonii (Niemcy) 1.05.1987, kanonizował w Rzymie 11.10.1998 oraz ogłosił patronką Europy 1.10.1999.

Papież mówi cały czas, jakby snując biblijną myśl między wierszami, która sięga głębi Bożego Słowa. Mówi z punktu widzenia człowieka wierzącego np.: „Czy tylko on jeden, Maksymilian Kolbe odniósł zwycięstwo, które natychmiast odczuli współwięźniowie i do dzisiaj odczuwa je Kościół i Świat?”⁵ W tle wybrzmiewa Pierwszy List do Koryntian, 12 rozdział od 26 wersu: „gdy cierpi jeden z członków cierpią pozostałe, gdy jeden doznaje poszanowania, tak samo dotyczy to pozostałych”⁶.

Ojciec Święty, kiedy chce nam przekazać przesłanie nadziei, z tego trudnego miejsca zaznacza, że przybywa na tę ziemię jako pielgrzym. Przybywa do sanktuarium. Obóz koncentracyjny nazywa sanktuarium, miejsce męki, miejsce cierpienia to jest sanktuarium. Sanktuarium – terminologia biblijna, słowo-klucz, przywołujące liczne obrazy ze Starego i Nowego Testamentu. Sanktuarium to miejsce spotkania z Bogiem, miejsce jego szczególnej obecności i czci, miejsce doświadczenia łaski⁷. Chwilę później zwraca uwagę, że przychodzi tutaj, aby się tu wspólnie modlić. I klęka na Golgocie naszych czasów. Mamy jasne biblijne nawiązania: pielgrzym, sanktuarium, modlitwa, golgota. Samo nazewnictwo ukierunkowuje nas w sposób jednoznaczny w perspektywie człowieka wierzącego, w perspektywie modlitwy w świątyni. Pozwala to uniknąć zatrzymania się tylko na bólu, cierpieniu, poczuciu bezsensu, poczuciu tego odrzucenia przez Boga. Chodzi o to, aby z tym wszystkim, co trapi człowieka, co go przeraża, przerasta, czego nie rozumie, co go miażdży, a nawet unicestwia, aby z tym wszystkim przyjść do Boga. Jemu oddać, Jemu zawierzyć. Słowa Papieża osnute

5 Jan Paweł II, *Homilia*, dz. cyt.

6 „Tak więc, gdy cierpi jeden członek, współcierpią wszystkie inne członki; podobnie, gdy jednemu członkowi okazywane jest poszanowanie, współwesela się wszystkie członki. Wy przeto jesteście Ciałem Chrystusa i poszczególnymi członkami” (1 Kor 12, 26–27).

7 Widzialny znak obecności Boga (por. Ps 29, 9), objawienie Boga (por. Iz 6, 3). Patriarchowie upamiętniali spotkania z Bogiem, wznosząc ołtarze (por. Rdz 12, 6–8; 13, 18; 33, 18–20), do których powracali na znak wierności (por. Rdz 13, 4; 46, 1), miejsce spotkania i doświadczenia obecności Boga (1 Krl 8, 27–29; 2 Sm 7, 5. 11–14). Szerzej zob. Papieska Rada Ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych, *Sanktuarium. Pamięć, obecność i prorocтво Boga żywego*, Watykan 1999, cyt. za „Salvatoris Mater” 1/3, s. 391–322.

i głęboko zanurzone w Biblii nie są moralizatorstwem, tanimi frazesami, ale balsamem na cały ból, nadzieją na przyszłość.

Ojciec Święty delikatnie i sprytnie ukazuje to, co jest najtrudniejsze w tym miejscu, cierpienie tych wszystkich ludzi, którzy doznali tam kaźni. Nazywając rzecz po imieniu, mówiąc, że tu została zdeptana godność człowieka, człowieczeństwo jako takie, że zostały zdeptane przykazania. To Zniewolenie, które się tutaj dokonało jest czymś bardzo strasznym. Kiedy Papież o tym wszystkim mówi, stara się nie doprowadzać do eskalacji i epatowania cierpieniem. Unika doprowadzenia do sytuacji konfrontacji. W pewnym momencie Ojciec Święty przywołuje tablice, które są tam, które są w Oświęcimiu⁸.

Przywołuje trzy tablice: w języku hebrajskim – co pozwala Mu nawiązać do Abrahama, do narodu, który otrzymał przykazania, narodu, którego przedstawiciele tu, na tym miejscu zostali tak bardzo zdeptani.

Papież nawiązuje do tablicy w języku rosyjskim. Chciałem się skupić na tej tablicy, bo to pokazuje delikatność Ojca Świętego: „Nie dodaję żadnego komentarza. Wiemy, o jakim narodzie mówi ta tablica. Wiemy, jaki był udział tego narodu w ostatniej straszliwej wojnie o wolność ludów. I wobec tej tablicy nie wolno nam przejść obojętnie”⁹. Słowa Papieża są mocno wyważone. Odwołuje się do faktów powszechnie znanych, ale czuwa nad tym, aby nie dolewać oliwy do ognia. Zna sytuację, w jakiej znajduje się polski naród w tym momencie. Czyni tak, aby nie wzbudzić niepotrzebnych emocji, a jednocześnie cały czas chce pokazać perspektywę z punktu widzenia Boga.

Trzecia tablica – tablica w języku polskim. Papież mówi: „Polaków zginęło czasu ostatniej wojny sześć milionów: jedna piąta część narodu. Jesz-

8 Tablice pamięci to Międzynarodowy Pomnik Ofiar Obozu, na który składają się 23 tablice z tekstem na każdej z nich w innym języku: „Niechaj na wieki będzie krzykiem rozpacz i przestroga dla ludzkości to miejsce, w którym hitlerowcy wymordowali około półtora miliona mężczyzn, kobiet i dzieci, głównie Żydów z różnych krajów Europy, Auschwitz-Birkenau – 1940–1945”. Języki, w których zamieszczono powyższy tekst, to: polski, angielski, bułgarski, romski, czeski, duński, francuski, grecki, hebrajski, jidisz, hiszpański, flamandzki, serbsko-chorwacki, niemiecki, norweski, rosyjski, rumuński, węgierski, włoski – dane na podstawie <https://dzieje.pl/aktualnosci/rocznica-odslonienia-miedzynarodowego-pomnika-ofiar-obozu-auschwitz>.

9 Jan Paweł II, *Homilia*, dz. cyt.

cze jeden etap wiekowych zmagania się tego narodu, mojego narodu, o podstawowe swoje prawa wśród narodów Europy. Jeszcze jeden głośny krzyk o prawo do własnego miejsca na mapie Europy. Jeszcze jeden bolesny rozrachunek z sumieniem współczesnej ludzkości”¹⁰. Głośny krzyk narodu, który otrzymał tak wiele niesprawiedliwości, który tyle wycierpiał, który doświadczył tyle wszystkiego, i bohaterstwa, i odwagi, ale także okrucieństwa wojny. To pozwala Ojcu Świętemu wyjść w kierunku przyszłości, do pokoju, do odkrycia tego, co człowiek powinien. Pozwala to wyciągnąć wnioski. Mówiąc o polskim narodzie, oprócz tego, że Papież powołuje się na słowa Pawła VI¹¹ i Jana XXIII¹², daje również przykład Pawła Włodkowica. W tej perspektywie bardzo ładnie widać to biblijne zakorzenienie. Otóż Papież mówi coś takiego: „A ja wróciłbym jeszcze do mądrości starożytności, Pawła Włodkowica, rektora krakowskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego w XV wieku, który głosił, iż trzeba zabezpieczyć następujące prawa narodów: do istnienia, do wolności, do niepodległości, do własnej kultury, do godziwego rozwoju. «Gdzie mocniej działa siła niż miłość – pisze Włodkowic – tam szuka się tego, co stanowi własny interes, a nie Jezusa Chrystusa, i stąd łatwo odstępuje się od reguły prawa Bożego. [...] Wszelkie jednak prawo potępia tych, którzy napadają na pragnących żyć w pokoju: tak prawo naturalne, które głosi: ‘Czyń drugiemu to, czego sam pragniesz!’

¹⁰ Jan Paweł II, *Homilia*, dz. cyt.

¹¹ „Niech mi wolno będzie na tym miejscu powtórzyć słowa, które wypowiedział Paweł VI wobec Organizacji Narodów Zjednoczonych: «Wystarczy przypomnieć, że krew milionów ludzi, że niesłychane i niezliczone cierpienia, że daremne masakry i straszliwe ruiny sankcjonują ten układ, który łączy was taką przysięgą, jaka winna zmienić przyszłą historię świata: nigdy więcej wojny, nigdy więcej wojny! Pokój, tylko pokój winien kierować losami narodów i całej ludzkości!»” – frg. Jan Paweł II, *Homilia*, dz. cyt.

¹² „Jeśli jednakże to wielkie wołanie Oświęcimia, krzyk umęczonego tu człowieka, ma przynieść owoce dla Europy (a także dla świata), trzeba wyciągnąć wszystkie słuszne konsekwencje z Deklaracji Praw Człowieka, jak do tego wzywał Jan XXIII w encyklice «Pacem in terris». Czytamy tam między innymi: «Deklaracja ta uroczyście przyznaje wszystkim bez wyjątku ludziom godność osoby ludzkiej; potwierdza prawo każdego człowieka do swobodnego poszukiwania prawdy, do zachowywania norm moralności, do pełnienia sprawiedliwości, do wymagania warunków życia godnych człowieka: są to prawa powszechne, nienaruszalne i niezbywalne” – frg. Jan Paweł II, *Homilia*, dz. cyt.

jak i prawo Boskie, które potępia wszelką grabież zakazem: ‘Nie kradnij!’, a zabrania przemocy przykazaniem: ‘Nie zabijaj!’» (Paweł Włodkowic, *Saeventibus 1415*)¹³. Powołanie się na osobę związaną z diecezją krakowską, z Krakowem, żyjącą dość daleko – w odległym czasie, staje się punktem odniesienia do pokazania sytuacji dziś – tutaj i spojrzeniu pełnym nadziei w przyszłość. Ten sposób mówienia o rzeczywistości przez Jana Pawła II jest bardzo widoczny w tej homilii. Papieskie stwierdzenie, że żaden naród nie może rozwijać się kosztem drugiego, za cenę drugiego, a więc nie może go podbijać, zniewalać, eksploatować, wyzyskiwać, ograniczać, zniewalać czy poniżać w jakikolwiek sposób. To wynika z tych słów, z tego przesłania, które Papież przekazuje.

W niniejszej homilii znalazłem kilkanaście, w sumie to 15 mniej lub bardziej widocznych odniesień do Pisma Świętego. Jedne są wprost, inne w tle między wierszami. Oto one:

- ♦ „To jest zwycięstwo nasze – wiara nasza” (1 J 5, 4);
- ♦ Abraham – *Ojciec naszej wiary* (por. Rz 4, 12; 1 Tes 5, 22; 1 Kor 12, 26–27);
- ♦ oddanie życia za brata wyrazem największej miłości (por. J 15, 13) na wzór Dobrego Pasterza (por. J 10, 11);
- ♦ gdzie wzmógł się grzech, tam rozlała się łaska (por. Rz 5, 20);
- ♦ nie sądzicie, a nie będziecie sądzeni oraz wezwanie do przebaczenia (por. Łk 6, 37–41);
- ♦ podkreślenie godności człowieka – obraz i podobieństwo Boga (por. Rdz 1, 26);
- ♦ człowiek jest wezwany do miłości, do życia prawem Bożym – przykazanie miłości Boga i bliźniego (por. Mk 12, 28–34);
- ♦ brak miłości jest nieznajomością Boga (por. 1 J 4, 7–21);
- ♦ miłość nieprzyjaciół (por. Mt 5, 38–48);
- ♦ dekalog i dwa przykazania (por. Pwt 5, 6–21; Wj 20, 2–27);
- ♦ wyzwolenie w Chrystusie dokonuje się nie przez prawo (por. Ga 3, 13; Rz 4, 12).

Ojciec Święty swoją homilię kończy przypomnieniem, że mówi w imieniu swoim, a także wszystkich narodów, których prawa są dzisiaj nadal

13 Jan Paweł II, *Homilia*, dz. cyt.

zapoznane i gwałcone. Jest to rzeczywistość tu i teraz. Nie odwołanie się wyłącznie do stanu z przeszłości, tylko upominanie się w danym momencie – tam, gdzie prawa ludów i narodów są gwałcone w jakikolwiek sposób na terenie całego świata. Zasygnalizowanie, ale bez jątżenia, obowiązuje nas wszystkich bowiem troska o człowieka. Papież następnie podprowadza nas do modlitwy i kończy homilię modlitwą. Nie zostawia się człowieka z bólem, z cierpieniem, tylko z tym wszystkim podprowadza się go do Chrystusa i prosi się Boga o zmiłowanie. Ta modlitwa to błaganie o pokój i pojednanie. Błaganie słowami suplikacji *Święty Boże, Święty Mocny...*

Bibliografia

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu (Biblia Tysiąclecia), wyd. V, Poznań 2007.
 Boniecki A., *Kalendarium życia Karola Wojtyły*, Kraków 2000².

Frankiewicz S., *Zwycięstwo wiary. Jan Paweł II w Auschwitz-Birkenau w 1979 roku*, fragment zbiorowego reportażu *Dziewięć dni w Polsce*, opublikowanego w miesięczniku „Więź” (1979) nr 7–8.

Gieron R., *40. Rocznica Pielgrzymki Jana Pawła II do Ojczyzny. „Wielkie wołanie Oświecimia”*, <https://plus.dziennikpolski24.pl/40-rocznica-pielgrzymki-jana-pawla-ii-do-ojczyzny-wielkie-wolanie-oswiecimia/ar/c15-14201699>.

Jan Paweł II, *Homilia na terenie byłego obozu koncentracyjnego Oświęcim – Brzezinka (07.06.1979)*, *Jan Paweł II w Polsce 1979*1983. Homilie i przemówienia*, Warszawa 1986, s. 116–120.

Jan XXIII, *Encyklika Pacem in terris*, Wydawnictwo M, Kraków 2003.

OŚWIECIMI (7 VI). Przykładowe dokumenty wytworzone lub zgromadzone przez organa bezpieczeństwa PRL dot. przebiegu wizyty Papieża na terenie b. obozu zagłady Auschwitz-Birkenau z wprowadzeniem Romana Gieronia, IPN Kraków, <https://pierwszapielgrzymka.ipn.gov.pl/jp1/dokumenty/etapy/65914,OSWIECIMI-7-VI.html>.

Papieska Rada Ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych, *Sanktuarium. Pamięć, obecność i prorocтво Boga żywego*, Watykan 1999, cyt. za „Salvatoris Mater” 1/3, s. 391–322.

„*Podęptanie człowieczeństwa*”. 42 lata temu Jan Paweł II odwiedził obóz zagłady *Auschwitz-Birkenau*, <https://www.polskieradio.pl/39/156/>

Artykuł/2321537, Podeptanie-człowieczeństwa-42-lata-temu-Jan-Pawel-II-odwiedzil-oboz-zaglady-AuschwitzBirkenau.

Popowski R. SDB (tłum. i przypisy), *Biblia pierwszego Kościoła*, Warszawa 2016 (Prymasowska Seria Biblijna, 43).

Brown R. E. ss, Fitzmyer J. A. SJ, Murphy R. E. O Carm (red. nauk. wyd. oryginalnego), Chrostowski W. (red. nauk. wyd. polskiego), *Katolicki komentarz biblijny*, Warszawa 2004 (Prymasowska Seria Biblijna, 17).

Wronka S., *Jan Paweł II wobec rzeczywistości Auschwitz*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 67 (2014) nr 2, s. 101–121.